

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕРГІЯ РАЄВСЬКОГО ЯК ЧИННИК СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДИНАМІКИ СЛОБОЖАНСЬКОГО МОДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА: КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ЗМІСТ

У статті висвітлено забуту постать видатного просвітителя Слобожанщини XIX ст. С.О. Раєвського. Філософські осмислюється його всебічна культуротворча діяльність, яка демонструє нам приклад безкорисливого служіння своєму народові справжнього інтелігента. Наголошується, що використання виховного потенціалу постаті Сергія Раєвського дозволяє говорити про зв'язок часів і виховання нової етики української інтелектуальної еліти.

Ключові слова: просвітництво, культура, філософія культури, інтелігенція, народні читання, народний театр

Фрадкіна Н.В. Просветительская деятельность Сергея Раевского как фактор социокультурной динамики слобожанского современного общества: культурно-философское содержание. *В статье освещена забытая фигура выдающегося просветителя Слобожанщины XIX в. С.А. Раевского. Философские осмысливается его всесторонняя культурно-творческая деятельность, которая демонстрирует нам пример бескорыстного служения своему народу настоящего интеллигента. Отмечается, что использование воспитательного потенциала личности Сергея Раевского позволяет говорить о связи времен и воспитания новой этики украинской интеллектуальной элиты.*

Ключевые слова: просвещение, культура, философия культуры, интеллигенция, народные чтения, народный театр

Fradkina N.V. Educational activity of Sergey Rayevsky as factor of sociocultural dynamics of slobozhansky moderny society: cultural and philosophical contents. *The forgotten figure of the outstanding educator of Slobozhanshchina of the XIX century S. A. Rayevsky is covered in article. The philosophical its comprehensive culture creative activity, which shows us an example of disinterested service to the people of the real intellectual is comprehended. It is noted that use of educational potential of the identity of Sergey Rayevsky allows to speak about link of times and education of new ethics of the Ukrainian intellectual elite.*

Keywords: education, culture, philosophy of culture, intellectuals, national readings, folk theater

Постановка проблеми. Невід’ємною складовою процесів духовного відродження нашого народу є зростання інтересу до національної культури, тих факторів, які сприяють динаміці зростання модерних суспільств, визначають риси національної культури. Останнім часом основним змістом культурного відродження слобожанських традицій стала самовіддана праця багатьох дослідників, ентузіастів, практиків із реконструкції втраченої культури, залучення до нового життя великих культурних набутоків, які замовчувались або були невідомими. В процесі таких досліджень виникають забуті постаті, діяльність яких стала вагомим внеском в розвиток української культури, модернізації та гуманізації українського суспільства. Одним з таких видатних культурних діячів є Сергій Олександрович Раєвський, більш відомий загалу як чоловік видатної художниці Раєвської-Іванової та батько Олександра Сергійовича Раєвського – видатного конструктора.

Метою статті є висвітлити просвітницьку діяльність С.О. Раєвського та його неоціненний внесок в українську культуру, яким чином ця діяльність змінює суспільні пріоритети, надає новий культурно-філософський зміст систематичній освіті та служінню слобожанської інтелігенції.

Аналіз останніх досліджень. Дуже прикро для нас як дослідників та громадян, що на теперішній час єдиним джерелом, яке висвітлює персоналію С.О. Раєвського, став Енциклопедичний Словник Брокгауза та Єфрона (1890-1907), який зазначає лише основні віхи біографії цього видатного українського діяча-просвітника: «Раєвський (Сергій Олександрович) – діяч з народного просвітництва м. Харкова, народився у 1844 р., окружний інспектор Харківського навчального округу. Від початку відкриття Харківського товариства грамотності у 1869 р., Раєвський невпинно працює в ньому. Він організував в Харкові народні читання. Як незмінний голова комісії народних читань, Раєвський розповсюдив її діяльність з влаштування читань на повітові міста і села Харківської губернії. Свою діяльність Раєвський долучає і до товариства виправних притулків» [2]. Частково діяльність С. Раєвського висвітлювалась у зв’язку з аналізом культурної спадщини Харківського товариства поширення в народі грамотності [7], частково згадувалась також його причетність до діяльності Народного дому, але надання загальної характеристики діяльності просвітника та визнання дійсних заслуг цього видатного діяча так досі і не здійснено, тому наше дослідження є важливим та надзвичайно актуальним.

Основний матеріал та результати дослідження. У життєвому шляху С.О. Раєвського та його дружини М.Д. Іванової, першої російської жінки, удостоєної у 1868 році Академією Витончених мистецтв звання вільного художника, образно кажучи, нібито синтезувались усі найкращі якості української інтелігенції того часу, для якої просвітництво народу, підйом його духовного рівня складали сенс усього життя.

М.Д. Раєвська на початку 1869 року відкрила першу у Росії приватну школу малювання та живопису, безкоштовну для бідніших прошарків населення і очолювала її протягом 28-ми років. Зі школи Марії Раєвської вийшов видатний український художник С.І. Васильківський, ряд інших непересічних творчих постатей, що заклали основи української школи малювання та живопису. З моменту заснування Харківського товариства грамотності і до самої своєї смерті вона була його найактивнішою учасницею і, поки дозволяв зір, безкоштовно викладала малювання у школах товариства [8].

Найяскравішим прикладом служіння українському народові є життя та більш ніж півстолітня просвітницька діяльність С.О. Раєвського. Зі студентських років він безкоштовно викладав протягом трьох років (з 1864 р.) у відкритій у Харкові школі грамотності для дівчат, був одним із засновників Харківського товариства грамотності, виконував у ньому обов’язки секретаря та члена Правління, а також протягом трьох років він очолював Товариство.

У 1870-ті роки працював у Чоловічій недільній школі Харківського товариства грамотності, на початку 1880-х років за його ініціативою було утворено Комісію народних читань і ним одним з перших в Україні було піднято питання про їх заснування в повітових містах та селах. У 1896 році С.О. Раєвський висунув ідею про будівництво в місті Народного театру і весь час свого дозвілля присвятив реалізації цього проекту в особі голови будівельної комісії, а із завершенням будівництва Народного театру його було обрано головою комісії з його керівництва. Під його керівництвом Народний театр зайняв провідне місце серед культурно-просвітницьких закладів тогочасної Росії.

Тут було зібрано один з найбагатших театральних реквізитів, при цьому багато костюмів було зроблено за історичними атласами та вказівками істориків російського та українського побуту руками самого С.О. Раєвського. Наполяганнями С.О. Раєвського до трупи Народного театру були заохочені

найкращі любительські сили, які виконували видатні драматичні твори класиків російської, української та світової літератури.

Очолоючи Товариство з 1911 року, він став ініціатором проведення у Харкові першого у Росії з'їзду з позашкільної освіти (1915 р.). Після його закінчення очолив комісію з позашкільної освіти, котра займалася розробкою загальних та спеціальних питань позашкільної освіти: заснування курсів позашкільної освіти, бібліотечних курсів, курсів народного театру, курсів музичної грамоти та інше.

Не менш енергійно, ніж у Харківському товаристві грамотності, С.О. Раєвський працював для просвітництва народу в особі члена міської училищної комісії. Разом з Ф.О. Павловським він розробив статут Міського ремісничього училища та організував у ньому навчальну частину; він же підготував проект введення у Харкові всезагального навчання, ця ідея значно випереджала час і була основою побудови суспільства нового модерного типу.

Йому та професору О.П. Шимкову належить ідея будівництва складних шкільних будівель, і будівництво такої першої будови «Пушкінського училища» для дітей робітників він виніс на своїх плечах, очолюючи будівельну комісію. За його діяльною участю було створено Народний університет та художнє училище, затверджено статут та збудовано приміщення Вищих жіночих курсів. Перераховуючи блискучі приклади просвітницької та організаційної діяльності С.О. Раєвського на ниві народної просвіти можна зробити висновок, котрий було написано у проханні від Харківського товариства грамотності про призначення державної пенсії С.О. Раєвському у 1920 р., що «він віддавався здійсненню ідеї розвитку духовного рівня народних мас з усім запалом нестаріючої душі, з ентузіазмом та самопожертвою, не шкодуючи ані сил, ані часу, ані спокою» [4, л.1]

І підтвердженням цих слів служить привітальна адреса українських робітників з нагоди 10-річного ювілею Народного дому в 1913 році, у котрій вони висловлюють подяку і шанування С.О. Раєвському: «Тільки одне бажання самої сердечної допомоги бачили ми від Вас, Сергію Олександровичу, в нашій праці, при постанові п'єс, – писали робітники – учасники художньої самодіяльності, – і коли ми, актори, своєю грою, далеко не завжди давали живу миттєву картину, за те картина ця кожен раз мала, дякуючи Вам, розкішну, правдиву раму, бо Ви з невсипучою енергією, яка доходила навіть до дрібниць, піклувалися за найкращу історичну та етнографічну обстановку п'єс. Ця дивовижна енергія Ваша багатьом із нас піднімала знову руки, коли вони падали, стомлені працею, і дух, коли він підупадав після невдач. Не можемо ще не підкреслити й того, що ми не почували себе «пасинками», працюючи разом з Російською трупкою, бо ставлення Ваше було однаково сердечне і рівне як до служителів пануючої нації, так і до нас» [3]. Ці слова передають правдиві свідчення того часу та разом з тим визнання заслуг цієї видатної людини, а також тих етичних та культурних стосунків, якими були виховані ним під час його благодійницької та освітньої діяльності.

Зусиллями членів Комісії народних читань, очолюваної С.О. Раєвським, у місті на заводських окраїнах було створено сім постійних аудиторій народних читань, склад світлових картин (діапозитивів на склі), кількість яких у 1914 році досягла 10000 одиниць, які забезпечували ілюстрації 683 тем [6, л. 2] і придбано декілька дуже коштовних «чарівних» ліхтарів англійського виробництва, світловий ефект яких досягався завдяки складному пристрою. За тридцять років Комісія влаштувала у Харкові 3199 читань, які відвідало більш ніж 600000 слухачів [10, с. 77].

Звіти комісії містять досить цікаві відомості про проведення читань як в Харкові, так і в селах Харківської губернії. Саме на основі цих відомостей комісія робила висновки про уподобання своїх слухачів. Так, за їх бажанням, комісія почала щорічно протягом Великого посту влаштовувати читання виключно релігійно-морального змісту, що відповідала високим потребам релігійно налаштованої публіки.

Комісія намагалася відгукуватися на різні події, що відбувалися в країні. Було влаштовано спеціальні читання з нагоди ювілеїв письменників: І.А. Крилова, О.С. Пушкіна, М.В. Гоголя та інших. Проводилися святкові читання для дітей. На Різдво та Масницю влаштовувалися ранки для учнів початкових міських училищ. Досить часто практикувалося проведення загальноосвітніх ранків. Під час яких демонструвалися за допомогою «чарівного» ліхтаря твори живопису, скульптури, архітектури з коментарями, які найчастіше надавав викладач історії та географії Харківської прогімназії Г.Є. Гінце [7, с. 98].

Протягом кількох років в Харківських аудиторіях влаштовувалися під час читань в антрактах музичні відділення, де звучали твори як з народного репертуару, так і класичні. Виконувалися сольні (на роялі, скрипці, віолончелі, кларнеті) та оркестрові музичні п'єси учнями реального та повітового училищ. Інколи до виступів в антрактах запрошувалися хоріві колективи: дитячий, харківського

Розділ другий. Філософські проблеми культури, науки і освіти

музичного гуртка і жіночої ремісничої школи під керівництвом Ніколаєва, товариства любителів хорového співу. Взагалі, влаштування музичних відділень під час проведення народних читань комісія вважала одним з найважливіших завдань, що популяризувала культурницьку діяльність С. Раєвського, гармонізувала існуючі соціокультурні відношення.

У 1912 році з ініціативи С.О. Раєвського Комісія ухвалила перейти від народних читань до влаштування лекцій спочатку з окремих великих тем, а потім почати проводити «планомірно, систематично та цілі курси окремих наук і таким шляхом підійти до програми народного університету» [5, л.50]. Ідея народного університету була спрямована на всебічність та універсальний характер навчання, розглядала навчання як частину суспільного прогресу та соціокультурної динаміки, надавала новий культурно-філософський зміст самій ідеї університету, а також ставала запорукою соціального оптимізму та гармонії різних верств та прошарків.

Висновки. Отже, всебічна просвітницька діяльність О.С. Раєвського демонструє нам приклад безкорисливого служіння своєму народові справжнього інтелігента. За точним образним висловленням О.Ф. Лосева, «інтелігент – це той, хто пильнує інтереси загальнолюдського благоденства ... інтелігент не мислить свою інтелігентність, а дихає нею, як повітрям» [9]. Саме таким ми бачимо Раєвського на його життєвому шляху. Він був діяльною, креативною людиною з великою етичною складовою, що ми показали на ряді яскравих прикладів з його життя у нашій статті, тобто справжнім інтелігентом та творцем національної культури.

Через сто років ми виражаємо слова подяки Сергію Раєвському за велику любов до свого народу та своєї культури і вибачаємося за прикру помилку історії. Життєвий шлях та діяльність С. Раєвського – це приклад для сучасної інтелектуальної еліти, яка за словами А.К. Бичко та І.В. Бичко, є «визначальним духовним чинником у формуванні і розвії української національної самосвідомості народу» [1, с. 5]. Саме таким хотілося б бачити сучасного українського інтелігента, який би в першу чергу опікувався інтересами свого народу, керувався інтересами патріотизму, гуманізму та інтелектуального служіння своїй культурі. Тому культурне наслідування такого прикладу надає новий культурно-філософський зміст служінню слобожанської інтелігенції, а використання виховного потенціалу постаті Сергія Раєвського дозволяє говорити про зв'язок часів і виховання нової етики української інтелектуальної еліти.

Література:

1. Бичко А.К. Феномен української інтелігенції. Спроба екзистенціального дослідження. / А.К. Бичко, І.В. Бичко. – Дрогобич, 1997. – 155 с.
2. Энциклопедический словарь : в 86 томах + 4 доп. / под ред. проф. И. Е. Андриевского ; издатели : Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (С.-Петербург). – СПб. : Семёновская Типо-Литография (И. А. Ефрона), Фонтанка, № 92, 1890-1907. Том XXVI (51).
3. ДАХО, ф. 200, оп. 1 ед. хр. 335, л. 53.
4. ДАХО, ф. 200, оп. 1, ед. хр. 541, л. 1 об.
5. ДАХО, ф. 200, оп. 1, ед. хр. 396, л. 50.
6. ДАХО, ф. 200, оп. 1, ед. хр. 214, л. 24
7. Коломієць Т.В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869–1920 р. р.) / Т.В. Коломієць. – Харків: Фірма «Консул», 1998. – 192 с.
8. Лезин В. М.Д. Раевская. Некролог / В. Лезин // Южный край. – 1912. – 10 дек.
9. Лосев А.Ф. Держание духа / А.Ф. Лосев. – Москва: Политиздат, 1988. – 364 с.
10. Отчет о деятельности харьковской комиссии народных чтений за 1915 год. – Харьков, 1916. – 89 с.